

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Харитоненка Романа Андрійовича
«Оцінка впливу деградаційних процесів на продуктивність
сільськогосподарських земель на регіональному рівні», подану на
здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за
спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та охорони
навколишнього середовища**

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження. Нині забезпечення країни високоякісною сільськогосподарською продукцією стає одним із ключових елементів не лише продовольчої, але й загальної безпеки. До того ж сільське господарство стало основним джерелом поповнення бюджету країни валютними коштами. У зв'язку з цим існуючі в сільському господарстві соціально-економічні та еколого-економічні проблеми продовжують бути в центрі наукових досліджень. Однією із найбільш гострих та до кінця не вирішених проблем ефективного розвитку сільського господарства досі залишається наслідки прискореної деградації сільськогосподарських земель.

Власне проблеми деградації сільськогосподарських земель в Україні мають свої регіональні особливості а тому універсальних підходів до їх вирішення не існує. Також процес деградації земель характеризується певними особливостями на різних видах сільськогосподарських угідь. Крім того іноді важко оцінити частку антропогенного та природного джерела в загальній деградації тих чи інших земель а значить і складно підібрати способи на напрями боротьби із власне деградацією та ерозією.

Оскільки проблемам деградації сільськогосподарських земель вже багато років не приділяється достатньої уваги, то сьогодні необхідно оцінити не лише всі передумови та наслідки деградації земель, але й масштаб та глибину впливу антропогенної діяльності і, зокрема, пов'язаної із сільськогосподарським виробництвом, на економічну придатність та

продуктивність відповідних сільськогосподарських угідь. Це дозволить оптимізувати витрати на сільськогосподарське виробництво та землекористування.

Зважаючи на викладене вище обрана тема та поставлені в дисертації Харитоненка Р.А. завдання є надзвичайно актуальними.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота Харитоненка Романа Анатолійовича виконана в рамках наукового дослідження кафедри геодезії та картографії Національного університету біоресурсів і природокористування України на тему: «Наукові засади вирішення проблем землеустрою сільських територій на основі геоінформаційно-картографічного моделювання параметрів землекористування» (номер державної реєстрації 0103U003829). В рамках цієї теми здобувач обґрунтував ряд наукових понять та категорій і, зокрема визначив поняття продуктивний потенціал сільськогосподарських земель та розробив методичний підхід щодо оцінювання рівня просторової диференціації урожайності зернових культур, який базується на встановленні залежності між продуктивним потенціалом ґрунтів, приростом урожайності та негативним впливом ерозійних процесів на властивості ґрунтів.

Також дисертаційна робота Харитоненка Р.А. пов'язана із: Основними напрямами державної політики України в галузі охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та гарантування екологічної безпеки (постанова Верховної Ради України № 188/98-вр від 05.03.1998 р.); Концепцією боротьби з деградацією земель та опустелюванням на період з 2015 по 2020 роки, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1024-р. від 22.10.2014 р.; Конвенцією Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням (закон України № 61-IV від 04.07.2002 р.), до якої приєдналася Україна із зобов'язанням відновити деградовані землі та ґрунти і досягнути позитивного балансу поживних речовин до 2030 року; Проекту продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) на тему: «Інтегроване

управління природними ресурсами в деградованих ландшафтах лісостепової та степової зон України» від 05.07.2017 р. для Київської, Харківської та Миколаївської областей на період 2018–2021 рр.

3. Аналіз наукових положень, висновків і рекомендацій сформульованих у дисертації, ступінь їх новизни. Проведений детальний аналіз змісту дисертаційного дослідження Харитоненка Р.А. дає підстави стверджувати, що здобувачем виконано в дисертації всі поставлені завдання та досягнуто поставленої мети, а саме оцінено вплив деградаційних процесів на продуктивність сільськогосподарських земель на регіональному рівні з врахуванням впливу водної ерозії, втрат родючості ґрунтів та напрямів щодо оптимізації структури сільськогосподарського землекористування.

Харитоненко Р.А. у своєму дисертаційному дослідженні здійснив комплексний та регіональний аналіз теоретико-методологічних засад формування оптимальних напрямів і шляхів ефективного та мінімального деградаційного використання сільськогосподарських угідь на рівні окремо взятого регіону. Здобувач поглибив існуючі підходи щодо оцінювання деградаційних процесів в сільськогосподарському землекористуванні (с.84-98).

Здобувачем удосконалено економіко-математичну модель щодо оцінювання продуктивності та ефективності використання орних земель на основі показників урожайності сільськогосподарських культур, водної ерозії, а також показників балансу поживних речовин у ґрунті та показників еколого-агрохімічного стану сільськогосподарських угідь (с.191-204).

Дисертант удосконалив теоретико-методологічні підходи щодо забезпечення екологобезпечного використання земель на регіональному рівні, які базуються на оцінюванні якості ґрунтів, приросту врожайності сільськогосподарських культур, а також впливу деградаційних процесів на стан орних земель (с.154-166).

Визначено сутність та принципи формування підвищеного продуктивного потенціалу сільськогосподарських земель шляхом досягнення

максимального економічного ефекту від використання сільськогосподарських угідь з одночасним збереженням збалансованого використання земельних ресурсів (с.64-81).

Розроблено методичні підходи щодо оцінки та прогнозування продуктивного потенціалу сільськогосподарських земель, які враховують якісне оцінювання ґрунтів і земель, вплив агротехнологій та інтенсивність деградаційних процесів, а також структуру сільськогосподарських угідь (с.127-139); (с.143-153).

В роботі подано обґрунтовані авторські пропозиції щодо економічних, екологічних та управлінських заходів зі збалансованого та сталого землекористування, охорони земель та мінімальної обробітки ріллі на ерозійно-небезпечних територіях (с.43-64).

Запропоновано комплекс заходів щодо удосконалення контурно-меліоративної системи землеробства з врахуванням досвіду розвинутих країн світу, що дозволить запобігти та упередити водно-ерозійні процеси на ерозійно-небезпечних ділянках (с.167-191).

В роботі обґрунтовано принципи та напрями щодо ерозійно безпечного використання орних земель залежно від прояву ерозійних процесів та шляхи забезпечення отримання обсягів запланованого урожаю сільгоспкультур (с.99-124).

4. Теоретична цінність та практичне значення наукових результатів. Теоретична цінність одержаних здобувачем наукових результатів полягає в тому, що вони в сукупності вирішують низку значимих теоретико-методологічних завдань щодо обґрунтування принципів економічно ефективного та екологічно збалансованого землекористування і господарювання, здійснення класифікації деградаційних процесів в сільськогосподарському землекористуванні, економіко-математичного моделювання системи оцінювання впливу проявів водної ерозії та балансу поживних речовин на врожайність сільгоспкультур, оцінювання

продуктивності сільськогосподарських угідь, оцінювання величини потенціалу орних земель тощо.

Практичний внесок дисертанта Харитоненка Р.А. полягає в розробці ефективної системи підвищення продуктивності орних земель, зростання потенціалу сільськогосподарських угідь, проведення природно-сільськогосподарського районування на регіональному рівні, розробці заходів із мінімізації прояву деградаційних процесів на локальному рівні, здійснення прогнозу виходу валової продукції за трьома варіантами проведення землеохоронних та протиерозійних заходів тощо.

Крім цього практична та теоретична цінність розроблених автором в дисертації рекомендацій та пропозицій підтверджена відповідними актами про впровадження результатів у виробництво, а саме актами впровадження від Державної установи «Інститут охорони ґрунтів України» (акт від 21.08.2018 р.) та ТОВ «Агрокомплекс «Узин» (акт від 31.08.2018 р.), а також актом впровадження результатів в навчальний процес на кафедрі управління земельними ресурсами Національного університету біоресурсів і природокористування України (акт від 22.08.2018 р.).

5. Оцінка обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій сформульованих у дисертації, їх достовірність. Висунуті на захист дисертантом наукові положення та висновки є достатньою мірою обґрунтованими, що підтверджується глибоким аналізом фундаментальних наукових праць вітчизняних та іноземних науковців у сфері економічно ефективного та екологічно збалансованого сільськогосподарського землекористування в умовах посилення деградації та ерозії земель. Крім цього достовірність та обґрунтованість наукових положень і пропозицій здобувача підтверджує використання ним широкого спектру сучасних економічних, насамперед економіко-математичних методів наукового дослідження.

Сформульовані в дисертації наукові положення та висновки базуються на значному масиві економіко-статистичної та аналітичної інформації.

Здобувач проводив свої наукові дослідження на базі існуючих нині теоретичних положень економіки природокористування, економіки землекористування та економіки землевпорядкування. Висновки та пропозиції автора враховують як вітчизняний, так і світовий досвід щодо формування ефективної та збалансованої системи використання сільськогосподарських земель в умовах посилення деградаційних та ерозійних процесів.

6. Дискусійні положення та зауваження по дисертації. Не зважаючи на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи слід відмітити певні дискусійні положення та зауваження, серед яких:

1) у параграфі 1.1. «Особливості виникнення сучасних агроформувань в контексті здійснення земельної реформи» дисертаційної роботи здобувачем детально проаналізовано основні етапи реформування земельних відносин і, зокрема, проблеми із реалізацією заходів щодо охорони та відновлення земель, проте не достатньо повно розкрито шляхи законодавчого та інституційного забезпечення ефективної оптимізації сільськогосподарського землекористування;

2) в параграфі 1.2 «Продуктивність ведення сільськогосподарського виробництва різними типами агроформувань» багато уваги приділено обґрунтуванню системи мотивації різних організаційно-правових форм господарювання щодо підвищення економічної ефективності використання сільськогосподарських земель, проте із змісту параграфа не зрозуміло як саме ця мотивація вплине на продуктивність земель та на упередження поглиблення деградаційних процесів в сільському господарстві;

3) загалом в роботі максимальна увага приділена основному напрямку деградації сільськогосподарських земель, а саме водній ерозії і практично не оцінений вплив вітрової ерозії, засолення та забруднення земель, а також загальний негативний вплив хімізації сільськогосподарського виробництва;

4) в дисертації на с. 68, рис. 1.7 розкрито схему формування «максимального економічного результату сільськогосподарських земель»,

але не розкрито сутність цього поняття та не зрозуміло як продуктивність сільськогосподарських земель пов'язана із потенціалом цих же земель;

5) в дисертації багато уваги приділено питанням оптимізації площ сільгоспугідь і, зокрема, шляхом виведення ерозійних ґрунтів, наприклад на с. 134, табл. 2.6, проте таке виведення, по перше, вимагає додаткових фінансових витрат, а, по друге, здобувач не подає кількісної оцінки втрат пов'язаних із відповідною оптимізацією або ж із подальшою експлуатацією еродованих та деградованих земель.

б) в роботі зустрічаються технічні та редакційні огріхи і неточності.

Представлені зауваження та дискусійні положення не знижують наукової новизни та практичної цінності одержаних здобувачем наукових результатів та до певної міри можуть служити лише орієнтирами подальших наукових досліджень автора.

7. Оцінка повноти викладених основних результатів дисертації в опублікованих роботах. Аналіз публікацій здобувача дозволяє стверджувати проте, що вони достатньою мірою відображають результати його дисертаційного дослідження. При цьому основні результати дисертаційного дослідження опубліковані у 17 наукових працях, з яких 7 статей у наукових фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз даних, а також в 10 тезах наукових доповідей.

Автореферат повною мірою відображає основні висновки, рекомендації та результати дисертаційного дослідження і є ідентичним основним положенням дисертації.

8. Загальний висновок по дисертаційній роботі щодо її відповідності встановленим вимогам. Представлені в дисертації наукові положення, висновки та рекомендації дозволяють зробити загальний висновок, що дисертаційне дослідження Харитоненка Р.А. містить нові науково обґрунтовані результати в галузі економіки природокористування та охорони навколишнього середовища, які в сукупності вирішують важливе наукове завдання, а саме удосконалення теоретико-методологічних і методичних

підходів та розроблення практичних рекомендацій щодо існуючої системи використання продуктивності орних земель на регіональному рівні сільськогосподарського землекористування та обґрунтування шляхів підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь в умовах посилення деградаційних процесів.

Дисертаційна робота є самостійно виконаною та завершеною науковою працею здобувача, яка має традиційну для такого виду робіт структуру з дотриманням відповідних вимог. Наведені положення в дисертації характеризуються науковою новизною, а висновки та рекомендації дисертанта мають певну теоретичну цінність і практичне значення та є результатом власного дослідження здобувача.

Тема і зміст дисертації «Оцінка впливу деградаційних процесів на продуктивність сільськогосподарських земель на регіональному рівні», а також автореферат відповідають вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів» затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р., № 567 (зі змінами) до кандидатських дисертацій, а її автор Харитоненко Роман Андрійович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища.

Офіційний опонент:
професор кафедри міжнародних
економічних відносин
Київського національного
торговельно-економічного університету,
доктор економічних наук, професор

В.М. Будзяк

В.С. Линник засвідчую
І.Н. [signature]
відділу кадрів **В.С. ЛИННИК**